

דין חזרה בתפילה ובברכות

ללימוד הלכות משיב הרוח ומוריד הגשם, ותן טל ומטר, יעלה ויבוא

(סימן י"ט) בכיתה גבוהה

למורה:

מידי שנה מלמדים את דיני משיב הרוח, ותן טל ומטר (הזכרת גשמים ושאילות גשמים). מצד אחד- הת' בכיתה גבוהה מרגישות שאין כל חידוש בלימוד ההלכות שנלמדות כבר מכיתה ד'. מצד שני- צדיין קשה להן לזכור את ההלכות, הן לומדות את הרשימה בצ"פ ולא מתוק הבנה. ההצעה להן היא ללמד את הכלל הבסיסי: במקרים מסוימים יש דין חזרה, ובאחרים אין דין חזרה. כאשר יש דין חזרה הדין הוא..., וכאשר אין דין חזרה... כשמשבצים את הפרטים בתוק הטבלה הבסיסית הזו- נלמדות ההלכות מתוק הבנה, ויש סיכוי שיהיה ברור וקל יותר לזכור אותן.

א. פתיחה- חזרה על מקרים שונים של הוספות או שינויים בתפילה כדי להגיע מן הפרטים אל הכלל

בעשרת ימי תשובה למדו את דיני ההוספות והשינויים המיוחדים בתפילה. לקראת החגים וחול המועד סוכות הוזכרו דיני יעלה ויבוא. הת' נפגשו עם דיני החזרה כשמדובר בפרטים, מבלי להכיר את הכלל. כדי שתלמדנה בעצמן את הכלל, נפגיש אותן שוב עם מקרים שונים מכל הנ"ל. הת' תקבלנה את הטבלה שלהלן

א. הת' כותבות את התשובות שהן זוכרות במשבצות

ב. (לגיוון:) התיחסות לטבלה כדף בינגו כאשר המורה מקריאה אפשרויות: "חוזרת לראש הברכה", "איני חוזרת" וכד' והת' מסמנות מקרים מתאימים עד להשלמת בינגו.

עשרת ימי תשובה. "הקל ישועתנו ועזרתנו סלה, הקל הטוב" - לא אמרתי "וכתוב לחיים!"	יום טוב ראשון של סוכות. "מודים אנחנו לך..." -לא אמרתי "יעלה ויבוא"	עשרת ימי תשובה. סיימתי את תפילת עמידה. סביבי מתחילות החברות באמירת "אבינו מלכנו" ואני נזכרת:- אוי! עשרת ימי תשובה ואני לא שיניתי ל"המלך הקדוש!"	חול המועד סוכות. ברכת המזון. "ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו" לא אמרתי "יעלה ויבוא!"
עשרת ימי תשובה. "שים שלום..." - אוי! לא אמרתי בברכה הקודמת "וכתוב לחיים!"	חול המועד סוכות. סיימתי ברכת המזון, אני ממהרת לפנות את השולחן. הי! לא אמרתי "יעלה ויבוא!"	עשרת ימי תשובה. "מי כמוך...ומי דומה לך...מי כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו..." - אבל בברכת אבות לא אמרתי "זכרנו לחיים!"	יום טוב ראשון של סוכות. ברכת המזון. "הרחמן הוא יקים לנו..." - איך שכחתי "יעלה ויבוא"?

עשרת ימי תשובה. "עושה שלום במרומיו..." - אוי! לא אמרתי "בספר חיים!"	חול המועד סוכות, "ותחזינה עינינו בשוברך לציון..." - לא אמרתי "יעלה ויבוא!"	עשרת ימי תשובה. "ברוך אתה ה', מלך אוהב צדקה ומשפט. ולמלשינים..." - אוי! סיימתי את הברכה כבכל יום!	עשרת ימי תשובה. "ברוך אתה..." אני עומדת כבר לומר את שם ה' ולסיים "המברך את עמו ישראל בשלום" אך רגע, לא בקשתי "בספר חיים..."
עשרת ימי תשובה. "מלך עוזר ומושיע ומגן..." שכחתי להוסיף "זכרנו לחיים"	עשרת ימי תשובה. "המלך הקדוש", יופי! לא שכחתי לשנות... אבל "מי כמוך" בברכת גבורות לא הוספתי...	שמחת תורה. ברכת המזון. "ובנה ירושלים" - רגע, מה עם "יעלה ויבוא"?	עשרת ימי תשובה. "ונאמן אתה להחיות מתים..." - שכחתי את התוספת המיוחדת לימים אלו, לא אמרתי "מי כמוך אב הרחמן".

מיון של הדוגמאות על הלוח לטבלה:

המקרים בהם לא חוזרים		המקרים בהם חוזרים	
לפני/ אחרי החתימה	המקרה	לפני/ אחרי החתימה	המקרה
אחרי	עשי"ת, זכרנו לחיים	לפני	חוו"מ, ברהמ"ז, יעלה ויבוא
אחרי	חוו"מ, ברהמ"ז, יעלה ויבוא	אחרי	עשי"ת, המלך הקדוש
אחרי	עשי"ת, "וכתוב לחיים	אחרי	יו"ט, תפילה, יעלה ויבוא
אחרי	עשי"ת, המלך המשפט	לפני	עשי"ת, "וכתוב לחיים"
אחרי	עשי"ת, בספר	אחרי	יו"ט, ברהמ"ז, יעלה ויבוא
אחרי	עשי"ת, זכרנו לחיים	לפני	עשי"ת, "בספר חיים"
		לפני	חוו"מ, תפילה, יעלה ויבוא
		לפני	עשי"ת, מי כמוך
		לפני	יו"ט, ברהמ"ז, יעלה ויבוא
		לפני	עשי"ת "זכרנו לחיים"

הסבר כללי של המושג "דין חזרה" (הסקת מסקנה מן הפרטים אל הכלל ולהיפך):

בזמנים מיוחדים בשנה מחייבת אותנו ההלכה להוסיף או לשנות מנוסח התפילה והברכות המורגלים לנו.
אם טעינו-

יש מקרים בהם קיים **דין חזרה** המחייב אותנו לחזור אל/ על הברכה ולתקן.
במקרים אחרים **אין דין חזרה** ואז האפשרות לתיקון הנה מקומית בלבד, בתוך הברכה עד לחתימתה

נתמקד דווקא בחלק השמאלי של הטבלה: מקרים בהם לא חוזרים. כל המקרים כאן הם לפני חתימת הברכה או אחריה? – **אחרי החתימה**.

לעומת זאת, בכל המקרים בהם עסקנו, בהם נזכרנו לפני חתימת הברכה – **חוזרים**.

מסקנה: כשנזכרים **אחרי חתימת הברכה** – **בחלק מהמקרים יש דין חזרה**

אם נבדוק זאת בטבלה שמילאנו:

בעשרת ימי תשובה בשינוי של "המלך הקדוש"

בחג (כולל חוה"מ) בהוספת "יעלה ויבוא" בתפילה

וביום טוב (ולא בחוה"מ) בהוספת "יעלה ויבוא" בברהמ"ז

יש דין חזרה – כלומר, אם נזכרתי **לאחר חתימת הברכה** או לאחר התפילה (או ברהמ"ז) ששכחתי – **עלי לחזור**

לברכה המדוברת או לראש התפילה/ ברהמ"ז

(כדי לחסוך את החזרה, יש את האפשרות של אמירת "למדני חוקיך" לאחר "ברוך אתה ה'" ושל השלמה תוך כדי דיבור מחתימת הברכה)

כמובן שאם נזכרתי לפני חתימת הברכה עלי לחזור למקומה של התוספת, לאומרה ולהמשיך הלאה.

נפגשנו גם במקרים בהם אין דין חזרה:

הוספות בתפילה בעשי"ת

השינוי "המלך המשפט" בעשי"ת (למנהג האשכנזים)

"יעלה ויבוא" בברכת המזון בחול המועד

נזכרנו לפני חתימת הברכה – נחזור למקום השינוי ונתקן (ב"המלך המשפט" – תיקון תוך כדי דיבור)

נזכרנו לאחר חתימת הברכה – שוב אין תקנה (בברהמ"ז יש ברכת השלמה אחרי "ובנה ירושלים")

סיכום ההלכות של דין חזרה:

אין דין חזרה	יש דין חזרה	
חוזר	חוזר	בתוך הברכה
אינו חוזר	"למדני חוקיך" וחוזר	בחתימת הברכה ("ברוך אתה ה'")
חוזר	מתקן/ מוסיף במקום	מיד לאחר החתימה (תוך כדי דיבור)
חוזר	חוזר לראש הברכה	לאחר החתימה
אינו חוזר	חוזר לראש התפילה	לאחר התפילה

דיני משיב הרוח ומוריד הגשם ע"פ כללי דין חזרה:

אם טעה ואמר "מוריד הטל" ולא שינה ל"משיב הרוח ומוריד הגשם" אין דין חזרה, כי טל הוא ברכה גם בחורף (למורה: בחו"ל יש מקומות בהם אין אומרים בקיץ "מוריד הטל", ואז אם טעה בחורף ולא אמר "משיב הרוח ומוריד הגשם" - לא אמר כלום. במקרה זה יש דין חזרה!)
ולכן: (השלמה ביחד עם הת')

נזכרתי לפני חתימת הברכה - אתקן במקום שנזכרתי (במקרה זה בלבד: בין שבח לשבח ואמשיך כסדר הברכה
נזכרתי תוך חתימת הברכה ("ברוך אתה ה'") - לא אחזור
נזכרתי לפני שהתחלתי "אתה קדוש" - לא אחזור
נזכרתי באמצע התפילה - לא אחזור
נזכרתי לאחר התפילה - לא אחזור

לעומת זאת:

אם טעה בברכת השנים ובקש "ותן ברכה" ולא "ותן טל ומטר לברכה" - יש דין חזרה, שהרי אנו מעוניינים לבקש את הגשם דווקא.
במקרה מסויים זה יש שינוי: יש אפשרות, אם נזכר לאחר חתימת הברכה, לתקן בברכת "שמע קולנו" ולהוסיף בקשת "ותן טל ומטר" לפני המילים "כי אתה שומע תפילת כל פה" ולכן אם נזכר עד ברכת "שמע קולנו" ננהג כאילו אין דין חזרה. מכאן ואילך - ננהג כמו בדין חזרה.
ולכן: (השלמה ביחד עם הת')

נזכרתי לפני חתימת הברכה - אחזור ואומר "ותן טל ומטר" ואמשיך כסדר הברכה
נזכרתי בחתימת הברכה או לאחריה עד ברכת שמע קולנו - לא אחזור ואתקן ב"שמע קולנו"
נזכרתי בחתימת ברכת שמע קולנו - אשלים "למדני חוקיך" ואתקן
נזכרתי מיד אחרי חתימת ברכת שמע קולנו - אתקן במקום
נזכרתי אחרי ברכת "שמע קולנו" - אחזור לברכת השנים
נזכרתי לאחר התפילה - אחזור לראש התפילה

מסתפק - לאחר שלוש יום מסתבר שלא טעה, כי כבר הורגל בשינוי (יש אפשרות לומר תשעים פעמים וכו')

(אפשר להזכיר כאן בקיצור את הדינים המקבילים בקיץ: אמר בברכת גבורות "משיב הרוח ומוריד הגשם" - יש דין חזרה כי גשם בקיץ הוא קללה ולכן...)

בקש בברכת השנים "ותן טל ומטר" - יש דין חזרה מאותה סיבה ולכן...

[למורה: במקרים אלו לא מופיעה ב"משנה ברורה" האפשרות לתקן תוך כדי דיבור לברכה, לכן בכל מקרה אם נזכר לאחר החתימה - חוזר לראש הברכה)]

דיני "יעלה ויבוא" בראש חודש

בתפילה - יש הבדל בין תפילת ערבית לשחרית ומנחה:

בערבית - אין דין חזרה, כי לא היו מקדשים חודשים בלילה

בשחרית ובמנחה - יש דין חזרה

ולכן:

ר"ח שחרית ומנחה	ר"ח ערבית	
חוזר לומר "יעלה ויבוא..." וממשיך "ותחזינה עינינו"	חוזר לומר "יעלה ויבוא..." וממשיך "ותחזינה עינינו"	לפני חתימת ברכת "המחזיר שכינתו לציון"
משלים "למדני חוקיך" ואז "יעלה ויבוא..." "ותחזינה עינינו"	אינו חוזר	בחתימת הברכה "ברוך אתה ה'"
אומר במקום "יעלה ויבוא" וממשיך "מודים אנחנו לך"	אינו חוזר	מיד לאחר החתימה
חוזר לברכת "רצה"	אינו חוזר	לאחר חתימת הברכה
חוזר לראש תפילת שמונה עשרה	אינו חוזר	לאחר התפילה

ובברכת המזון- אין דין חזרה כי אין חיוב לאכול פת בראש חודש, אבל אם נזכר מיד לאחר החתימה "בונה ברחמיו ירושלים אמן" מוסיף את הברכה "אשר נתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון"

למורה: אם הת' הבינו היטב את הרעיון של דין חזרה- מכאן ואילך בכל צנין שרצה ללמוד: רצה והחליצנו בשבת, על הניסים בחנוכה ובפורים, מוריד הטל ותן ברכה (וגם צננו ונחם)- עלינו רק לאור אס יש דין חזרה או לא, והן אמורות לצנות (כמובן בהנחית המורה, כדי שלא תצא שגגה מתחת ידינו) איך לנהוג:

רצה והחליצנו

בשתי סעודות ראשונות יש דין חזרה, כיון שיש בהן חיוב אכילת פת

בסעודה שלישית אין דין חזרה, כיון שאין בה חיוב אכילת פת. (בכל מקרה יש בברכת המזון אפשרות להוסיף ברכה קצרה מענין היום לאחר "בונה ברחמיו ירושלים, אמן")

על הניסים

בתפילה ובברכת המזון אין דין חזרה (יש אפשרות להוסיף לפני "יהיו לרצון" או לפני "הרחמן הוא יזכנו" – הרחמן הוא יעשה לנו ניסים כשם שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה")

עננו בתענית ציבור (אשכנזים- במנחה, עדות המזרח- בשחרית ובמנחה) **אין דין חזרה**. (לאחר הזכרת השם, בתוך התפילה- אומר בסיום אלוקי נצור)

נחם במנחה של ת"ב אין דין חזרה (לאחר הזכרת השם של "בונה ירושלים", לפני סיום ברכת "רצה", משלימים לפני "ותחזינה עינינו", אך לא חותמים "מנחם ציון..." אלא ממשיכים "ותחזינה...")